

Hajnrih fon Klajst Zemljotres u Čileu

Preveo

JOVICA AĆIN

BUKOFAL

U Santjagu, glavnom gradu kraljevine Čile, upravo u trenutku kad je počeo veliki potres 1647. godine, kad je više hiljada ljudi skončalo, neki mladi Španac po imenu *Heronimo Rugera*, zatvoren pod optužbom da je počinio zločin, stojao je naslonjen o jedan od stubova u tamnici, u kojoj je bio zatočen, i name-
ravao da se obesi. Don Enriko Asteron, jedan od najbogatijih plemića u gradu, udaljio ga je otprilike godinu dana pre toga iz svoje kuće, gde je službovao kao domaći učitelj, zato što se između njega i *donje Hosefe*, don Enrikove jedine kćeri, razvila nežna veza. Tajna poruka, čiju je sadržinu starome donu, koji je svoju kćer pre toga ozbiljno upozorio, odao njegov ponositi sin koristeći se podmuklim i pakosnim uhođenjem, toliko je razgnevila don Enrika da je kćer smesta poslao u karmelićanski manastir naše drage Bogorodice od Brda.

Zahvaljujući srećnom sticaju okolnosti, umeo je Heronimo i tu da obnovi svoju vezu s devojkom, pa je jedne gluve noći manastirski vrt učinio pozornicom svoje potpune sreće. A onda, dogodilo se to up-

ravo o prazniku Tijelovo, svečana procesija kaluđerica, za kojima su išle iskušénice, taman beše krenula, kad nesrećna Hosefa, pri oglašavanju zvona, u porođajnim bolovima posrnu na stepenicama katedrale.

Ovaj događaj izazvao je izvanredan odjek; mladu grešnicu, ne obzirujući se na njeno stanje, odmah odvedoše u zatvor, i jedva nekoliko nedelja pošto se pridigla, kad, po zapovesti nadbiskupa, povedoše protiv nje najstroži proces. O ovom skandalu se u gradu govorilo s velikim ogorčenjem i čitavom manastiru, u kojem je došlo do tog skandala, oštro se prebacivalo, tako da ni zauzimanje porodice Asteron ni želja same opatice, koju je mlada devojká pridobila svojim inače besprekornim ponašanjem, nisu mogli uticati da se ublaži strogost manastirskog zakona koji se, preteći, nad nju nadneo. Sve što se moglo učiniti, bilo je da se smrt na lomači, na koju je bila osuđena, preinači, uz silno negodovanje matrona i devica iz Santjaga, a po neopozivoj odluci vicekralja, u smrtnu kaznu odsecanjem glave.

Na kućama u ulicama kroz koje je trebalo da prođe povorka na putu ka gubilištu iznajmljivani su prozori i skidani krovovi koji su ometali pogled, a pobožne gradske devojké pozivale su svoje prijateljice da s njima sestrinski združene prisustvuju prizoru koji se pripremao da bi se izvršila Božja osveta.

Heronimo, koji je u međuvremenu i sam dopao tamnice, umalo što nije pao u nesvest kad je saznao kako su se stvari grozno preokrenule. Uzalud je

smišljao kako da se izbavi; kuda god bi se vinuo na krilima najsmelijih misli, svuda bi se sudarao s reza-
ma i zidovima, a jedan njegov pokušaj da prestruže
rešetke na prozoru odveo ga je, pošto je bio otkri-
ven, u još crnju tamničku ćeliju. Bacio se ničice pred
ikonu svete Bogorodice i molio joj se, s beskrajnom
usrdnošću, kao jedinoj od koje bi sad još moglo da
potekne spasenje.

Uprkos svemu, osvanuo je dan i s njim mu se u
grudila ugnezdiло uverenje o potpunoj beznadež-
nosti njegovog položaja. Zabrujaše zvona koja su
Hosefu pratila na gubilište, a njegovu dušu ispuni
očajanje. Život mu se učini mrzak i on odluči da se
preda smrti vešanjem o konopac koji mu je slučajno
dopao u ruke. Kao što je već rečeno, stojao je oslo-
njen o potporni stub i konopac što je trebalo da ga
oslobodi ovog sveta punog jada vezivao za gvozde-
nu kuku pričvršćenu na izbočinu zida, kad li najed-
nom veći deo grada utonu u zemlju, uz takvu lom-
ljavu kao da se sam nebeski svod obrušio, i svojim
krhotinama zatrpao sve što je živelo i disalo. Hero-
nimo Rugera se skameni od prestravljenosti; i kao
da mu nešto zgromi svest, uhvati se on, da se ne bi
srušio, za onaj isti stub na kojem je nameravao da
umre. Tlo se ljuljalo pod njegovim nogama, svi tam-
nički zidovi popucaše, čitavo zdanje se nagnu, goto-
vo da se stropošta na ulicu, i samo zahvaljujući to-
me što mu polako padaše u susret zgrada preko puta
njega, tako da, dodirnuvši se, obrazovaše neku vrstu
luka, zatvorsko zdanje se ne rasturi padom na tlo.

Drhteći, nakostrešene kose i klecajući, skliznu Heronimo niz iskošeni pod do otvora koji je nastao na fasadnom zidu tamnice prilikom sudara oba zdanja.

Tek što se našao na slobodi, kad se na drugi potres zemlje srušiše i ostale zgrade u ulici, koje je već prvi potres bio uzdrmao iz temelja. Izbezumljen, i ne znajući kako da se izbavi iz ove opšte propasti, pojuri on preko rasutog krša i izvaljenih greda put jedne od najbližih gradskih kapija, dok je smrt sa svih strana nasrtala na njega. Tu, kod same kapije, obruši se još jedna kuća, i njeno stropoštavanje, praćeno razletanjem komada na sve strane, nagna ga da skrene u sporednu ulicu; sevajući kroz oblake dima, plamen je već uveliko lizao sve do krovova, i otera ga, prestravljenog, u neku drugu ulicu; ovde ga opet ponese, izbačena iz svoga korita, bujica iz reke Mapočo i, valjajući se ulicom kao kroz svoje novo korito i urlajući, odvuče ga u neku treću ulicu. U njoj su hrpimice ležala nepomična ljudska telesa, čuo je i kako ispod krša ječi nečiji glas; ovde su iz svega grla vikali ljudi sa zapaljenih krovova, onde su se ljudi i životinje borili s rečnim talasima; tamo se hrabri spasilac upinjao da pomogne, ovde je stajao drugi, bled kao smrt, nemo podižući ka nebu drhtave ruke. Kad je Heronimo dospeo do gradske kapije i kad se popeo na brežuljak koji se uzdizao ponad same kapije, on se onemoćao sruši na zemlju.

Mora da je ležao tako dobra četvrt časa u najdubljoj nesvesti pre nego što je ponovo rasvestio i uspeo da se, leđima okrenut gradu, napola pridigne s

tla. Opipa čelo i grudi ni sam ne znajući zašto, i ce-
log ga obuze neizmerna blagost kad oseti lahor za-
padnog vetra što je, duvajući s mora, osvežavao nje-
gov ponovo zadobijeni život, a njegovo oko uživalo
je šetajući pogledom posvuda po cvetnom predelu
Santjaga. Samo su mu gomile izbezumljenih ljudi
koje su se svuda mogle videti stezale srce; nije shva-
tao šta ih je sve, i njega i njih, moglo ovamo doves-
ti, i tek kad se okrenu i vide potonuli grad za sobom,
seti se strašnog trenutka koji je preživeo. Onda se
sagnu što je mogao dublje i dodirnu zemlju svojim
čelom da bi zahvalio Bogu što ga je na tako čudesan
način spasao; i istog trena, kao da mu onaj utisak
užasa, koji mu se bio duboko urezao u dušu, istis-
nuo iz nje sve ranije utiske, zaplaka on od silne sre-
će što je još živ, što može da uživa u svim miloštama
života, u punoj šarolikosti njegovih pojava.

Kad posle toga spazi na svojoj ruci prsten, on se
odjednom seti Hosefe, a uz nju i tamnice i zvona ko-
ja je tamo čuo kad su zabrujala, a u svesti mu iskr-
nu i onaj trenutak uoči rušenja tamnice. Ponovo mu
se grudi ispuniše dubokom setom; počela je da ga
tišti njegova molitva i ništa mu nije izgledalo straš-
nije od bića koje vlada, stolujući iznad oblaka. Po-
meša se s narodom koji je, zauzet spasavanjem imo-
vine, besomučno nadirao iz kapija, i usudi se da
bojažljivo zapita šta se desilo sa Asteronovom kćer-
kom i da li je pogubljena; ali niko nije mogao da ga
podrobnije obavesti. Jedna žena koja je na svojim
gotovo do zemlje povijenim leđima nosila grdan te-

ret posuđa i stvari dok joj se dvoje dece bilo obesilo o vrat, reče prolazeći da je lično videla kako su je pogubili. Heronimo krenu natrag; i pošto, ako je dobro izračunao vreme, ni sam više nije mogao sumnjati u njeno skončanje, on pod pritiskom bola klonu u nekoj šumskoj zabiti i neizmeran bol potpunog ophrva. Nije shvatao zašto je neprekidno pokušavao da umakne smrti, koju je njegova ojađena duša tražila, baš u onim trenucima kada mu se ona dragovoljno sa svih strana nudila kao spas. Čvrsto reši da više ne uzmiče pa makar sada, u ovaj čas, stihija iščupala hrastove, pa ih sa stablima i krošnjama svalila na njega. A onda, pošto se dobro isplakao i pošto ga usred vrelih suza ponovo obasja zračak nade, ustade i prokrstari proplanak uzduž i popreko. Peo se na svaki planinski vrh gde god bi ugledao ljude na okupu; zaustavljao bi ih na svim putevima kojima je tekla bujica izbeglica; gde god bi samo lahor zalepršao žensku haljinu, tamo bi ga odnelo njegovo klecavo koleno; ali nijednu haljinu nije nosila ljubljena Asteronova ćerka. Sunce je zalazilo, a s njim je jenjavala i njegova nada, kad se obreo na samom rubu neke stene odakle je pred njegovim pogledom pukla široka dolina u kojoj se bila okupila omanja grupa ljudi. Sjurio se u dolinu i stao da trčkara od jednih do drugih ne znajući ni sam šta treba da čini, i taman je hteo da krene natrag, kad iznenada, na nekom izvoru, odakle je voda oticala u klisuru, ugleda mladu ženu koja je bila zauzeta umivanjem deteta. Srce mu umalo ne iskoči kad je

bolje zagleda; pun slatke slutnje i nade, on pojuri preko kamenjara i viknu: „O, Majko Božja, o, Svetiteljko!“ i poznade Hosefu kad se ova plašljivo okrenu iznenađena neočekivanim šumom. S koliko su se blaženstva grlili nesrećnici koje je spasilo čudo nebesko!

Hosefa je na svom putu u smrt već bila došla do pod samo gubilište, kad se iznenada, dok su se uz prasak lomile i rušile zgrade, za tili čas razbeža povorka koja je krenula ka gubilištu. Prvi koraci na koje se bila usudila u ovom užasu dovedoše je do najbliže gradske kapije; ali joj se prisebnost ponovo vrati, i ona brže-bolje krenu natrag prema manastiru gde je bio ostao njen mali bespomoćni dečak. Kad je stigla, manastir je već goreo, a opatica, koja joj se u trenucima dosuđenim da budu poslednji trenuci njenoga života zaklela da će se starati o odojčetu, taman je, stojeći na manastirskim vratima, vapila za pomoć ne bi li nekako spasla dete. Ne plašeći se dima koji joj se vio u susret, Hosefa kao bez glave jurnu u zgradu koja se već rušila i čiji su delovi pršteći leteli na sve strane, i kao da su je svi anđeli na nebu štitili, pojavi se s dečakom iz portala potpuno neozleđena. I taman htede da padne u zagrljaj opatici, koja je sklopila ruke nad glavom i podigla ih ka nebu, kad se u istom trenutku obruši natkrovlje jedne od manastirskih zgrada i na najstrašniji način usmrti opaticu i njene družbenice. Hosefa zadrhta i ustuknu pred užasnim prizorom; mrtvoj opatici sklopi oči i, prestravljena, pobeže da iz ruku propa-

sti istrgne svoga milog dečaćića, koga joj je samo ne-
bo ponovo podarilo.

Jedva da je nekoliko puta koraknula, kad naiđe
na leš nadbiskupa koga su, zgnječenog, izvlačili iz
krša katedrale. Palata vicekralja beše potonula, sud-
nica u kojoj su joj saopštili presudu buktala je u pla-
menu, a tamo gde se nalazila njena očinska kuća na-
stalo je jezero i ključajući izbacivalo crvene oblake
dima i pare. Hosefa pribra svu svoju snagu da ne po-
klekne. Savlađujući jad što joj je pritiskao grudi, sa
svojim plenom odvažno se probijala od ulice do uli-
ce. I već se našla u blizini gradske kapije, kad joj se
pred očima ukaza razrušena tamnica koja je Heroni-
mu bilo dosuđena. Pred ovim prizorom ona posrnu,
i taman htede da se, osećajući kako gubi svest, spusti
negde u kraj, kad je u istom trenutku, ulivajući joj svo-
jim užasnim prizorom novu snagu, otera s tog mesta
rušenje zgrade iza njenih leđa koju je prvi potres ze-
mlje iz temelja već bio poljuljao; ona poljubi dete,
obrisa suze i dođe do kapije ne obzirući se više na
prizore groze i užasa koji su je okruživali. Kad se
obrela na čistini, pade joj na pamet da nije baš svako
ko se zatekao u razrušenoj zgradi obavezno morao
biti smrvljen prilikom njenog pada.

Zaustavi se kod najbliže raskrsnice i čekaše da se
pojavi onaj koji joj je posle malog Filipa bio najdra-
ži na svetu. Ali niko nije dolazio, a metež se sve više
povećavao, i ona produži dalje, pa se malo posle
opet vrati očekujući da se odnekud on pojavi; a po-
tom, oblivena vrelim suzama, spusti se nečujno u

jednu tamnu dolinu, u kojoj su visoki borovi pravili senovit hlad, da bi se pomolila za dušu svoga dragana, za koga najzad poverova da nije više među živima; i kad mu se najmanje nadala, nađe ga ovde, svog ljubljenog, u ovoj dolini koja joj se od silne sreće učini da je sušti raj.

Sve to, duboko potresena, ispriča Heronimu, i kad završi, pruži mu dečaka da ga on poljubi. Heronimo ga uze i milovaše ga uživajući u neizrecivoj očinskoj sreći, a kad dete zaplaka, videvši strano lice, on mu poljupcima zatvori ustašca i obasu ga beskrajnim milovanjima. Za to vreme spusti se na zemlju najlepša noć šireći naokolo čudesno blag miris, noć tako srebrnasto bleštava i tako tiha i spokojna kakvu bi samo pesnik mogao da odsanja. Posvuda, uz potok u dolini smeštali su se umorni ljudi, obasjani mesečinom, spremali meke ležaje od mahovine i lišća da bi posle tako mučnog dana na napokon malo predahnuli. I kako su ti jadnici još neprestano kulkali i ridali na sav glas: ovaj zato što js izgubio krov nad glavom, onaj ženu i dete, a treći, opet, sve što je imao, Heronimo i Hosefa tiho se iskradoše i ušunjaše u gusto grmlje da ne bi potiskivanom razdraganošću svojih duša druge uznemiravali. Pronađoše divno narovo drvo što je svoje grane, pune mirisnih plodova, bilo raširilo na sve strane; u gustišu lišća slavuj je umilno cvrkutao svoju radosnu pesmu. Oslanjajući se na stablo drveta, Heronimo se spusti na tlo, i tako su, Hosefa u njegovom, a Filip u Hosefinom krilu, sedeli i odmarali se pokriveni njegovim

Smrt pisca i o pričanju

Na Ostrvu paunova, na jezeru Van, blizu Potsdama, nadomak Berlinu, u četiri sata popodne se odigrala dvostruka smrt. Bio je 21. novembar 1811. godine. Hajnrih fon Klajst pucao je pravo u srce Henrijeti Fogel. Uzeo je potom rukom koja nije zadrhtala drugi pištolj, osvrnuo se oko sebe, pogledao još jedared mrtvu Henrijetu, stavio cev u usta i povukao obarač. Nema sumnje da su oboje svoju smrt pažljivo planirali. Prethodne noći takoreći nisu ni spavali, pričali su, šalili se, a u gostionici *Nova krčma* u kojoj su bili odseli – čuli su ih i da se glasno smeju, verovali su da su to vedri ljubavnici na izletu, pa niko od njih nije ni sanjao o kobnom naumu na koji su se bezbrižno rešili Henrijeta i Hajnrih, koji su već napisali oproštajna pisma svojim bliskim.

Henrijeta, melanholična po prirodi, bila je neizlečivo bolesna i njena odluka da umre učinila je da njeno ime bude zapamćeno, jer je prihvatila da premine u društvu sa Klajstom, „jedinim istinski tragičnim pesnikom Nemačke“, kako je znatno docnije pisao Štefan Cvajg u eseju *Borba sa demonom*. Ali, ni Klajstovo stanje nije bilo, recimo, izlečivo. Napunio je trideset četiri godine, a iskusio je mnoge poraze i neuspehe, emotivne i umetničke. „Istina je da mi niko ne može pomoći na ovoj zemlji“, napisao je u oproštajnom pismu sestrini Ulriki. Za samo desetak proteklih godina, sve što je napisao bilo je genijalno, drame, eseji, priče; bio je veći i savršeniji od Šilera,

prema rečima Jakoba Grima, jedino mu je Gete mogao biti ravan. Istina, Gete nije u prvi mah shvatio tu snagu neizrecivog koja je nosila Klajsta, jer kad mu je Klajst dao na čitanje svoju dramu *Pentesileja*, od njega je dobio samo prigovore. Hteo je navodno da piše u slavu Pruskoj, a njegova mašta je stvarala prevarne likove (kao Arminije) ili nepokorne (kao knez od Homburga). Njegovo viđenje političkog horizonta, na primer, naposljetku se uvek pretvaralo u delo koje je išlo nasuprot planiranom. Sve ciljeve koje bi izabrao, naprosto je promašivao. Bilo mu je tako i u životu: bolesno je tragao za ljubavlju i bežao od onih koji su ga voleli.

Nijedna drama mu nije igrana za života, a njegove objavljene priče (mahom u časopisima koje je on sam pokrenuo), čak i bez imena autora ili pseudonimno, nailazile su povremeno na podjednako žestoke i omalovažavajuće reakcije, jer su i po stilu i po temama ogromno odudarale od slike kako je tadašnji trenutak hteo sebe da vidi. Čak ni njegovi prijatelji među nemačkim romantičarima jedva da shvataju te priče, kao i njega samog, ili uopšte ne shvataju. Naprosto, bio je moderan pre modernog vremena. Iako je vojna služba bila tradicija u porodici iz koje potiče, on napušta vojsku. Čitanje Kanta ga baca u duboku krizu, jer najednom se nalazi u bezdanu u kojem je naš um nesposoban da dospe do istine, nesposoban za ikakvo pouzdano saznanje. Nemogućnost istine ga je nesumnjivo zgromila, ne manje nego što je Dostojevskog pogodilo uvid da je sve dozvoljeno ako Boga nema. Zatim, tek što se izbavio iz očajanja usred koje raskida i svoje zaruke sa Vilhelminom fon Cenge, generalskom ćerkom, život provodi tražeći svoje mesto tako što će neprekidno putovati i putovati, kao u večitom bekstvu od sopstvenih demona. Polazi u Švajcarsku gde kupuje zemljište, naumivši da postane zemljoradnik. Skoro godinu dana živi u nekoj ribarskoj kućici, verujući

da je ribolov njegov poziv. A onda nastavlja da beži, u Bern, Jenu, Pariz, Berlin, Bazel, Vajmar, Hajdelberg, Drezden, Kenigsberg, Prag, Štrazburg. I nigde se ne zadržava dugo. Odlazi. Vraća se. Beži. I tako neprestano. Ne nalazi svoje mesto. Progone ga, optužuju da je špijun. Ukratko, kao i njegovo pisanje koje šokira, uznemirava, užasava, tako i njegov život postaje, za savremenike, mesto neizrecivog, zapravo neki silan nesporazum.

Šta onda da očekuje? Zato već od 1802. godine postojе znaci da priziva smrt, jer i on, poput njegovih likova, počinje da vidi jasno tek kad se odriče varki svesti i organizovanog uma.

Od komunikacije, čak i u poročnom i zločinačkom svetu, očekuje da se spontano uspostavlja u najdubljim oblastima srca, a potom ona sistematski biva razgrađivana jezikom kojim se ustoličava i zaštićuje jezikom. U tome su jasni razlozi zašto se on neprestano okreće telu i njegovom govoru. Taj okret je gotovo svuda prisutan kod Klajsta. Ako ovde po strani ostavimo drame, na prvom mestu *Pentesileju* (u kojoj se jedno u drugo promeću ratno i ljubavno telo), u njegovim esejima i pričama postoji ogroman broj čvorišta u kojima telo progovara na presudan način, i to uvek u okrilju surovosti, divljaštva, mahnitosti, smrti. I autor nikad ništa ne objašnjava, samo izlaže činjenice, krajnje precizno, u stilu hladnog izveštaja, a na nama onda ostaje da uspostavimo kontakt sa golim suštinama koje telo saopštava. To je motiv govora tela koji nam nudi Klajstov esej o marionetskom pozorištu. To je pitanje nevinosti koje telo otvara. Paradoks da telo gubi svoje spontane intenzitete sa iščezavanjem nevinosti, kako je sugerisano u eseju o marionetama, i da bi ljupkost pokreta koja potiče od nevinosti mogla biti uslovljena odsustvom svake slobode, po prima, recimo, u priči (za koju bismo pre mogli reći da je novela ili povest) *Markiza od O.* – gde telo, koliko god bi-

la potajno obeščašćeno, ma i zbog ljubavi, ostaje besprekorno nevino – obrt po kojem nevinost nikad ne može biti posvedočena u jeziku.

Klajstovo pripovedanje je neprestani pokušaj da se savlada nemogućnost komunikacije, nemogućnost da nevinost bude dokazana. Nevinost kod njega uvek pripada naskrovitijoj oblasti srca, pa je komunicirati sopstvenu nevinost uvek onemogućeno samim jezikom koji se uvek iskazuje kao suđenje. Jezik je za Klajsta račun, stroga kalkulacija, te kao takav nikad ne dopire do tamnih regiona koji se kriju u našem srcu. Nemogućnost komunikacije kao nemogućnost dokazivanja nevinosti jeste carstvo neizrazivog. Upravo to neizrazivo Klajst pokušava da ispriča. Kod njega je telesno raspeto između anđeoskog i demonskog, životinjskog i ljudskog, neba i zemlje, a srce je pak raspeto između komunikacije jezikom koji uvek na posletku izdaje komunikaciju i same nemogućnosti komunikacije onoga što nam je najbitnije. Takvo telo i takvo srce transfigurišu pripovedanje u očajnički pokušaj da se izrazi ono što stalno, u svetu kojim smo okruženi, ostaje neizrazivo. Izoštrenost te pozicije, najbolje se, prema meni, prepoznae (osim u *Marionetskom pozorištu*) u novelama *Markiza od O*, ali i u, makar kao senka kojoj pisac nije mogao da se odupre, *Zemljotresu u Čileu*.

Šta bi pripovedanje, koje ne odustaje od toga da istrajno pokušava da saopšti neizrazivo, drugo bilo nego pokušaj izricanja smrti. Ono za šta sam jezik nema snage, jer je sav sve većma ustrojen na rasuđivanju i suđenju, Klajst romantički vidi u pripovedanju. Međutim, samo pripovedanje, nezamislivo bez tog i takvog jezika, na kraju je osuđeno na poraz. Pokušaj da se ispriповeđa nevinost, da se iznese neizrazivo, osim što nam je poklonio čudesna pripovedačka dela, kakvo je i Klajstovo, završava u području izvesne umetnosti smrti. To je shvatio Fridrih Niče koji će upravo stoga učiniti izvanredan napor da ta-

koreći rehabilituje Klajsta pred nemačkom banalnošću i lažnom kulturom, znači baš pred institucijama koje su, većito reprodukujući nesporazume s njim, Klajsta oterale u smrt. Uostalom, ni Ničeova sudbina, koja okončava u ludilu, nije mnogo različita od Klajstove. Kako god bilo, Klajstovo delo ostaje za nas čudesan i valjda neponovljivi krik da se mora verovati nevinom srcu, svejedno što je dokaz za to neizraziv. Nevinost i spontanost tela i srca, koje Klajst u svom pripovedanju na svoj način obelodanjuje, možda su jedino vredne umetničke teme.

Jovica Aćin

Sadržaj

Zemljotres u Čileu	9
Markiza od O—	35
Jovica Aćin: <i>Smrt pisca i o pričanju</i>	85